

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
Sayı: 35 Mart – Nisan 2013

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN
<http://www.akademikbakis.org>

TÜRKİYE'DE 1970-2011 YILLARI ARASINDA OLUŞAN EKONOMİK VE SİYASİ GELİŞMELERİN SEYRİ

Metin BAYRAK¹

Osman Cenk KANCA²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, 1970 ile 2011 arası dönemde Türkiye'nin siyasi ve ekonomik yapısını incelemektir. 1970'li yıllarda hem siyasi hem de ekonomik açıdan çalkantılı bir dönemden geçen Türkiye ekonomisi 1980'li yıllarla birlikte yapısal bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir. 1980 öncesi dönemde uygulanan ithal ikameci politikalar terk edilerek daha liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'de 1991 ile 2002 yılları arası kurulan koalisyon hükümetleri bir türlü siyasi istikrarı getirememiş ve bu durumda ekonomiye olumsuz yansımıştır. Bu bağlamda, Türkiye'yi derinden sarsan 1994 ve 2001 ekonomik krizleri yaşanmıştır. Ancak, 2002 yılı seçimleri sonunda oluşan tek parti iktidarı, gerek siyasi alanda gerekse ekonomi alanında nispi olarak başarıyı yakalayabilmiştir.

JEL SINIFLAMASI: C49, E31, E32

ANAHTAR KELİMELER: Türkiye Ekonomisi, Politika, 1994 Krizi, 2001 Krizi, Hükümetler

THE COURSE OF ECONOMIC AND POLITICAL IMPROVEMENTS IN TURKEY BETWEEN 1970-2011

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the political and economical structure of Turkey in 1970-2011. Having passed through economically and politically turbulent period, Turkish economy entered into a structural transition process. Import substitution policies of pre-1980 were laid aside and more liberalist policies were put into effect. The coalition governments between 1991-2002 could not bring political stability and this effected the economy negatively. Thus, Turkey had deep economic crises of 1994 and 2001. However, the single party came into power in 2002 and relative success both in political and economic fields has been achieved.

JEL CLASSIFICATION: C49, E31, E32

KEYWORDS: Economy of Turkey, Politics, 1994 Crisis, 2001 Crisis, Governments

¹ Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mebay65@yahoo.com

² Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, osmancenkkanca@hotmail.com

Giriş

1970’li yıllarda hem siyasi hem de ekonomik yönden çalkantılı bir süreç geçiren Türkiye için 1980 yılı, iktisat politikalarında köklü yapısal değişikliklerin yapılmaya başlandığı yıldır. 1980 yılından sonra özü içe dönük, dışa bağımlı olan ithal ikameci sanayileşme stratejisi ve uygulamalarından vazgeçilerek, “ihracata dayalı sanayileşme stratejisi” uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye ekonomisinde 1980 yılı ekonomide yapısal reformların yapıldığı ve uygulanan iktisat politikalarının büyük bir ölçüde dönüşüme tabi tutulduğu bir zamandır. 1990’lı yıllarda siyasi ve ekonomik yönden kısır bir döngü içerisinde olan Türkiye 2002 sonrası siyasi ve ekonomik yönden istikrarı yakalayabilme şansına kavuşmuştur. Bu bağlamda, çalışmanın amacı Türkiye’de 1970-2011 yılları arasındaki politik ve ekonomik gelişmelerin seyrini ele almaktır.

1. 24 Ocak 1980 Kararları ve Ekonomik İstikrar Programı

1970’li yıllarda gerekli makroekonomik ve yapısal uyum politikalarını devreye sokmakta geciken ekonomimizde ulusal tasarruf ve yatırımlar arasındaki uçurum artmış, ithalat, durgun ihracat karşısında hızla artarak cari işlemler dengesini bozmuş; bütçe açığı büyümüş; enflasyonda hızlı bir artış yaşanmış; Kamu İktisadi Teşebbüslerinin dengesi dikkate değer bir şekilde bozulmuştur. Kamu ve dış ticaret açıkları özel yabancı sermaye ve rezervlerle finanse edilmeye çalışılmış, bu finansman şekli dış borçların artmasına ve borçlanma yapısının bozulmasına neden olmuştur.³

Bunların yanı sıra, 1973 yılında yaşanan petrol şoku, Türkiye ekonomisinin arz-talep dengesini bozmuş, petrol fiyatlarının yükselmesi döviz ihtiyacını önemli ölçüde arttırmıştır. Tüm bunlara ilaveten dış kredilerin kesilmesi, üretimde kullanılan girdiler ithal edilememeye başlanmış, temel mallarda ortaya çıkan arz-talep uyumsuzluğunun sonucu olarak kıtlıklar ortaya çıkmış, karaborsa ve kuyruklar oluşmuştur. Böylece, 1932’den beri uygulanan dışa kapalı ekonomi modeli 1977-1980 yılları arası yaşanan ve sebebi döviz darboğazı olan büyük bir ekonomik kriz ile son bulmuştur.⁴

1980 yılında alınmış olan 24 Ocak kararları ve sonrasında uygulanan istikrar programı, Türk ekonomisinde yukarıda ifade edilmiş olan bunalımı aşmak üzere

³ Fırat Oğuz ve Fırat Bayar, “1923-2003 Türkiye Ekonomisi”, Hazine Dergisi, Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı, 2003, s.25.

⁴ Dani Rodrik, “Premature Liberalization, Incomplete Stabilization: The Özal Decade in Turkey”, NBER, NO:3300, 1990, pp.2.

tasarlanmıştır. Böyle bir tasarıya gidilmesinde; yüksek enflasyon, döviz ve enerji darboğazı, ihracatta meydana gelen gerilemeler ile birlikte yoğun bir şekilde yaşanan talep baskısı etkili olmuştur. 1980 istikrar programı çerçevesinde, Türkiye ekonomisinde kapsamlı bir yapısal değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu istikrar programı ile gerçekleştirilmeye çalışılan reformlar beş ana başlık altında incelenebilir:⁵

- Ekonomideki büyüme dinamiklerine zarar vermeden enflasyon oranının kalıcı bir şekilde düşürülmesi, (Fiyat istikrarını sağlamak)
- İthal ikameci modelin terk edilerek dışa dönük ve ihracata dayalı bir büyüme modelinin kurulması, bu çerçevede ihracat teşviklerinin ve sübvansiyonlarının sağlanması ve ithalat liberalizasyonunun sağlanması, (Ödemeler dengesini yeniden kurmak)
- Finansal liberalizasyonun sağlanması, (Piyasa ekonomisini harekete geçirmek)
- Yabancı sermaye hareketlerinin liberalizasyonu ve bu bağlamda döviz kuru politikasının değiştirilerek Türk Lirası'nın konvertibilitesinin sağlanması, (Ekonominin dışa açılmasını sağlamak)
- Ekonomide kamunun etkinliğinin azaltılması ve özelleştirme çabalarına ivme kazandırılması,

Bu reformları gerçekleştirebilmek için aşağıda sıralanan ekonomik politikalar kullanılmıştır:⁶

- Sıkı para politikası,
- Pozitif reel faiz politikası (Faiz hadlerinin serbestleştirilmesi),
- Gerçekçi döviz kuru politikası,
- Yabancı sermayenin teşviki,
- Dış ticaretin, kamu kesiminin müdahalelerinin azaltılarak serbestleştirilmesi,
- Mal ve hizmetlerin fiyatlarının oluşumunun piyasaya bırakılması,

Bu çerçevede Türkiye ekonomisinde köklü yapısal değişikliklere gidilmiştir. Dış ticaret ve ödemeler dengesi rejimi liberalize edilmiş, ihracata türlü teşvik ve sübvansiyonlar sağlanmış, ithalat rejiminin liberalizasyonuna gidilmiş, kur politikalarında esnekliğe

⁵ Ercan Uygur, "An Overview of Recent Developments and the Adjustment Program", ed. T.C.M.B., "Financial Liberalization and Economic Performance in Turkey", 1993, s.8.

⁶ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, 2007 Bursa, ss.194-196

geçilmiştir. Sermaye Piyasaları Kanunu çıkarılarak Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuş, faiz oranları liberalize edilmiş, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası açılmış, Merkez Bankası bünyesinde Bankalararası Para Piyasası ve Döviz, Efektif Piyasaları kurulmuş ve yeni bir Bankacılık Kanunu çıkarılmıştır. Bunun yanında vergi reformuna gidilerek Katma Değer Vergisi uygulamasına başlanmış, KİT'lerin daha etkin kılınması için çeşitli tedbirler getirilmiş ve 1989 yılında sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir.⁷ 24 Ocak 1980 İstikrar Programı, Eylül 1980'e kadar azınlık hükümeti tarafından Eylül 1980-Aralık 1983 döneminde demokrasinin kesintiye uğradığı bir ortamda, askerlerin güdümündeki 44. hükümet olan Bülent Ulusu hükümeti tarafından kesintisiz uygulanmıştır. 1980 askeri darbesiyle, sendikal faaliyet ve grevler yasaklanmış, ücret ve maaş artışları kontrol altında tutulmuş, taban fiyat ve destekleme alımlarının miktarı azaltılmış, daraltıcı maliye ve para politikaları uygulanarak, kamu giderlerinin kısılması ve para arzının kontrol altına alınması hedeflenmiştir.

2. 1980-2000 Döneminde Türkiye Ekonomisi ve Politik Gelişmeler

1983 yılı sonbaharında yapılan seçimde, ekonomide daha fazla liberalleşmeyi ve dışa açılmayı savunan ANAP iktidara gelmiştir. 24 Ocak programının mimarı olarak sayılan Özal tek başına iktidar olarak hükümeti kurmuştur (I.Özal Hükümeti; 13.12.1983-21.12.1987). Özal hükümeti 1984 yılı başından itibaren iki ana hedefe yönelik önlemlere öncelik vereceğini belirtmiştir. Birincisi, enflasyonu aşağıya çekmek, ikincisi ödemeler bilançosu sorununu çözmek. Devlet müdahalelerinin asgariye indirilip, “serbest piyasa ekonomisi”nin erdemlerine bağlı kalarak işleme konulan temel iktisat politikaları ise şunlardır,⁸

- Sıkı para politikası ve mevduata pozitif reel faiz verilmesi,
- Yabancı sermayenin tüm faaliyet alanlarına girişinin serbest bırakılması,
- KİT'lerin özelleştirilmesine başlanması,
- Kamu yatırımlarının altyapı alanlarında yoğunlaştırılması,
- Günlük döviz kuru ilanına geçilmesi
- Döviz işlemlerinde büyük ölçüde serbestliğe geçilmesi,

⁷ Nurhan Yentürk, “Short-term Capital Inflows and Their Impact on the Macroeconomic Structure: Turkey in the 1990s”, *Developing Economics*, Vol.37, No:1 (Social Science Citation Index), 1999, pp.3.

⁸ Ahmet Şahinöz, *Türkiye Ekonomisi*, İmaj Yayınevi, 2001 Ankara, s.29.

- İthalatta liberasyona geçilmesi, yasakların ve miktar kısıtlamalarının istisnai kılınması,
- İhracatın çok yönlü teşvikine devam edilmesi,
- Altın ithalatının ve ihracatının serbest bırakılması,
- İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın açılması ve işlemeye başlaması.

Yukarıda sıralanan politikaların ortak hedefi “piyasa ekonomisi”ne geçişi hızlandırmaktı. Fakat hükümet bu kararları uyum içinde taviz vermeden uygulamayı sürdürememiş, bu bağlamda, para arzı kontrol altında tutulamamış, kamu kesimi borçlanma gereği özellikle 1987’den sonra çok artmıştır. 1984-1987 arasında büyüme oranı artarken enflasyon oranındaki artışta hızlanmıştır. 1988-1991 arası büyüme rakamlarında önemli dalgalanmalar oluşmuştur. Bu dönemde faizlerin denetimi ve kontrolü TCMB’ye verilmiştir. İç borçlanma, kamu açıklarının kapatılmasında çok önemli bir yer edinmiştir. Hazinesin zaman zaman tahvil ve bono satarak açıkları kapatmaya çalışması, faiz ödemelerinin çok yüksek boyutlara ulaşmasını sağlamıştır. Bu durumda kamu maliyesini krize sürükleyecek hallere gelmesine sebebiyet verecektir.⁹

24 Ocak kararları ile hedeflenenler ve gerçekleştirilenlere bakıldığında ekonomik istikrarsızlığın yapısal nedenlerinin ortadan kaldırılmadığını görülmektedir. Özellikle kamu kesimi finansman dengesi kurulamamıştır, devletin gelir ve giderleri arasındaki uçurum kapatılamamıştır. KİT’lerin özelleştirilmesi istenen seviyede olmamış, devletin üzerinde bir yük olmaya devam etmiştir. Kamu giderlerinin artış eğilimi devam etmiş, devlet gelirlerinin bu giderlerini karşılamayacak seviyede olması sebebiyle sürekli borçlanma yoluna gidilmiştir. Kamu otoritesi borçlanabilme olanağını artırmak için faiz oranlarını yükselterek daha fazla borçlanma kâğıdı çıkarmak zorunda kalmıştır. Faiz oranlarının sürekli artışı devlet bütçesinde borç anapara ve faiz yükünün dolayısıyla transfer harcamalarının yükselmesine ve sonuçta borç-faiz-borç kısır döngüsüne girilmesine sebebiyet vermiştir.¹⁰

Yukarıda belirtilen hususlara ek olarak, makroekonomik sıkıntıların politik nedeni ise, seçimlerin sıklığı olduğu söylenebilir. Seçimlerin sık yapılması, politikacıların uzun dönemli verimli ekonomik politikalar üretip uygulaması yerine, kısa dönemli seçimi bir daha

⁹ Bülent Tanör vd., *Türkiye Ekonomisi Bugünkü Türkiye 1980-1995*, Cem Yayınevi, 2000 İstanbul, s.166.

¹⁰ Esra Siverekli Demircan, “Türkiye’de Vergi Politikalarının Siyasi Analizi: Siyasi Değişimin Vergi Kayıp ve Kaçaklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme” *Mevzuat Dergisi*, Sayı:1, 2004, s.9.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 35 Mart – Nisan 2013

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

kazanmaya yönelik ekonomik politikalar uygulamalarına neden olmaktadır. Türkiye’de 1980-1990 yılları arasında 5 hükümet görev yapmıştır. 10 yıllık bir süre içerisinde 5 hükümetin görev yapması makroekonomik istikrarsızlıktaki politik sebeplerden birisi olmuştur.¹¹

Türkiye bu dönemde dış dünyadaki gelişmelerden de etkilenmiştir. Şöyle ki; bu dönemde oluşan İran-Irak savaşında tarafsızlığını ilan ederek ticaretini geliştirmiş ve dış ticaretini artırmıştır. Ancak 1990’daki Körfez Savaşı’ndan Türk ekonomisi negatif yönde etkilenmiştir. Bölgede oluşan kaos ortamı Türkiye’de pahalıya mal olmuştur. Bölgeyle ticaret nerdeyse durma noktasına gelmiştir. Petrol boru hattının devre dışı kalması maliyetleri artırmıştır. Savaş sonrası oluşan Kuzey Irak’taki otorite boşluğu, Güney Doğuda terör olaylarının artmasına sebep olmuş ve Türkiye tüm yönleriyle bu olaylardan olumsuz şekilde etkilenmiştir. Terör nedeniyle savunma harcamalarında görülen artış enflasyonu azdıran faktörlerden biri olmuştur.¹²

Özal, Cumhurbaşkanı olmasıyla Kasım 1989’da Başbakanlıktan ayrılmıştır ve Başbakanlığa Yıldırım Akbulut atanmıştır. Ekonomi 1990-1996 yılları arasında 1991 ve 1994 yılları hariç adeta bir açık pazar haline dönüşüp çok fazla sermaye hareketi girişlerine maruz kalmıştır. Bunun sonucu olarak, yerli paranın aşırı değerlenmesi, faiz oranlarının artması ve toplam iç talebin artması ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Mevcut durum, banka, holding, KİT’lerin yurt dışından borçlanmasına imkân tanımış, elde edilen paralarla yüksek faiz-kur döngüsünden yararlanılmaya çalışılmış ve açık pozisyonlar doğmuştur. 1989’dan itibaren artmaya başlayan ve 1990’dan sonra daha büyük bir ivmeyle yükselen enflasyon oranı, bir taraftan gelir dağılımını bozarken, bir taraftan da kamu gelirlerini eriterek kamu açıklarının hızla artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, ekonomideki açıklar, iç ve dış borçlar hızla kapatılmaya çalışılmış ve bu pozisyonda 1994 finansal krizinin hazırlayıcısı olmuştur. Bu ortamda yükselen kamu açıklarına bağlı olarak artan iç faiz oranları, sıcak para girişini hızlandırmış ve TL’nin reel olarak aşırı değer kazanmasına neden olmuştur. Bu gelişme iş gücü maliyetindeki reel artışlar, doğrudan ve dolaylı ihracat teşviklerindeki azalma ile birleşerek Türk ekonomisinin hızla rekabet gücünü kaybetmesine yol açmıştır.

¹¹ Alpaslan Akçoraoğlu ve Funda Yurdakul, “Siyasal Ekonomi Açısından Büyüme, Enflasyon ve Bütçe Açıkları: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, A. Ü. S. B. F Dergisi, 59/1, 2004, ss. 1-25

¹² Özge Gökdemir, “Körfez Savaşı Sonrası Türkiye-Irak Ekonomik İlişkileri”, 2007, www.sonbaski.com (11.01.2010), s.2.

Sonuçta, yüksek kamu açıklarından kaynaklanan ekonominin iç dengesizlikleri dış dengede hızlı bir bozulmaya neden olmuş, ithalat hızla artmış, ihracat yavaşlamış ve dış ticaret açığı önemli bir boyuta ulaşmıştır.¹³

Hızla bozulan iç ve dış dengeler 1994 yılı başında para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi bir krize yol açmıştır.¹⁴

Dönemin koalisyon hükümetinin (50. Hükümet, I. Çiller Hükümeti; 25.06.1993-05.10.1995) başında yer alan Tansu Çiller 5 Nisan günü basın toplantısıyla “Olağanüstü İstikrar Tedbirleri”ni açıklamıştır. Bu programın hedefleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.¹⁵

- Enflasyonu hızla düşürme ve bu bağlamda Fiyat İstikrarının sağlanması,
- Sürdürülebilir bir kalkınma için yapısal değişikliklerin yapılması,
- Kamu açıklarının hızla aşağıya çekilmesi, borçlanma ihtiyacının minimum hale getirilmesi,
- KİT’lerin özelleştirilmesi,
- İhracat artışını hızlandırmak ve ihracat ile ithalat arasındaki en asgari seviyeye indirmek.

Sıralanan bu amaçlara ulaşmak için ortaya konulan tedbirleri ise aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:¹⁶

Kamu gelirlerini artıran kamu giderlerini kısan ve kamu borçlanma gereğini azaltan önlemler: Savunma hariç diğer tüm harcamalarda tasarrufa gidilmiştir. Ayrıca KİT ürünlerine aşırı zam yapılmıştır. Bunun yanı sıra ek vergiler getirilmiş, resim, harçlar artırılmıştır. Kamuya ait lojman ve tesislerin satılması söz konusu olmuştur.

Döviz piyasalarında güven ve denge sağlayacak önlemler: TL’nin değerinin düşürülmesi sonucu ihracat artmıştır. Ayrıca, Eximbank ile kredi anlaşmaları yapılmışsa da bu etkin bir şekilde gerçekleştirilememiştir.

Piyasadaki iç dinamikleri düzenlemeye yönelik önlemler: KİT ürünlerine yüksek oranlı zamlar yapılarak, bazı ürünlerde yılsonuna kadar fiyat ayarlamasının yapılmayacağı

¹³ Coşkun Can Aktan, “Turgut Özal: Liberal Reformist mi, Yoksa Liberal Deformist miydi? ”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:5, Sayı:25, 1999, s.459-462.

¹⁴ Devlet Planlama Teşkilatı, “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)”, Ankara 1996, s.5.

¹⁵ Nurhan Yentürk, *Körlerin Yürüyüşü / Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005 İstanbul, s.129.

¹⁶ Salih Köse, “24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması”, Planlama Dergisi, Özel Sayı, 2002, s.119.

belirtilerek enflasyon beklentisi kırılmak istenmiştir. Memur ve işçilerin maaş ve ücretleri durağan hale getirilerek toplam talep azaltılmak istenmiştir. Ayrıca döviz fiyatlarının serbest piyasa şartlarında oluşması kararlaştırılmıştır. Döviz talebi ve kur artışlarının önüne geçebilmek için faiz oranları yükseltilmiştir. Mevduatın bankalarda kalabilmesi için devlet tarafından sigorta edilmiştir.

Yapısal düzenlemelerin kapsadığı önlemler: Ekonomide kamu gelir-gider dengesinin bozulması yapısal bir sıkıntıdır. Kamuda yapılan gereksiz harcamalar, vergi gelirlerinin tam anlamıyla elde edilememesi ve kontrolün zayıf olması bu neticeyi ortaya çıkarmıştır. Özellikle transfer harcamaları içinde yer alan iç-dış borç faiz ödemelerinin zirveye çıkmış olması da bu yapısal sıkıntıyı artırmıştır. Bu sıkıntıları aşmak için vergi reformu, özelleştirme, tarımsal destekleme politikaları ve kamu kesiminde istihdam rasyonalizasyonu konularında köklü değişiklikleri sağlayacak önlemlerin alınması öngörülmüştür. Ayrıca, Sosyal Güvenlik Kurumlarının bozulan mali dengelerinin iyileştirilmesi için önlemler öngörülmüştür.

1994 yılı Türkiye ekonomisinde negatif büyümenin yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu yıl patlak veren krizle fiyatlar rekor düzeyde artmıştır. Toptan eşya fiyatlarıyla %150, Tüketici Fiyatlarıyla %125’lik bir enflasyon yaşanmıştır. Bu yıl yapılan devalüasyonla TL’nin değer kaybetmesi sağlanmış ve ihracat rekor düzeylere ulaşmıştır. 1995 yılının ikinci yarısından itibaren ülkenin siyasi belirsizliğe sürüklenmeye başlaması sonucu 24 Aralık’ta erken genel seçime gidilmiştir. Bu yüzden yılın son üç ayında seçim ekonomisi uygulanarak kamu harcamaları kontrolden çıkmıştır. Bu durumda Merkez Bankası’nın ve Hazine’nin disiplini bozulmuş, ülke iç ve dış piyasalarda itibar kaybetmiş ve borçlanmanın maliyeti çok artmıştır. Bu yılda yaşanan önemli olaylardan biri 6 Mart 1995’de Avrupa Birliği ile “Gümrük Birliği Antlaşmasının” imzalanmasıdır. Yapılan antlaşma piyasalarda geçici de olsa olumlu bir hava estirmiş ancak bu durum sürekli hale dönüşmemiştir.¹⁷

24 Aralık 1995’de seçimlerin yapılmasını sağlayan DYP-CHP koalisyonu, bu seçimle parlamentoda çoğunluğu kaybetmiştir. Ülke 1996 yılına yeni koalisyon hükümetleri arayışı içinde girmiştir. Seçim sonrası uzun süren pazarlıklar sonucunda Anayol hükümetinin kurulması ile sorunlar halledilememiş ve koalisyon hükümeti verimli

¹⁷ Gülten Kazgan, *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002 İstanbul, s.405.

çalışmamıştır. 28 Haziran 1996’da RP ile DYP koalisyon hükümeti Erbakan’ın başkanlığında kurulmuştur. Erbakan 18 Ekim’de yaptığı açıklamada “denk bir bütçe tasarısı”nı Meclis’e sunduklarını ilan etmiştir. Bu tasarı vergi dışı kamu gelirlerinin artırılması esasına dayanmıştır. Yedinci Plan’ın ve Gümrük Birliği’nin birinci uygulama yılı olan 1996’da meydana gelen gelişmeler ise şöyle olmuştur;¹⁸

- Türkiye planlananın üzerinde %7,1’lik bir büyüme hızı gerçekleştirmiştir,
- 1996 yılı sonu itibarıyla enflasyon oranı %84,5 olmuştur. Toplam harcamaların dizginlenememesi enflasyonu körüklemiştir,
- Türkiye Avrupa Birliği ülkelerinden ithal ettiği sanayi mallarına sıfır gümrük uygulamıştır,
- Toplam dış borçların GSMH’ye oranı %44’e inerken, iç borçların GSMH’ye oranı %21’e yükselmiştir,
- Kamu harcamalarında bir önceki yıla göre %130’luk bir artış gerçekleşmiştir. Bu harcamaların büyük bir kısmı da iç ve dış borç anapara ve faiz ödemelerinden kaynaklanmıştır.

Özetle, 1996-1998 yılları arası kısa süreli hükümetler döneminin yaşanması belirsizliği artırmıştır. Türkiye ekonomisinde 1995 yılında başlayan hızlı büyüme eğilimi, 1998 yılının Nisan ayına kadar devam etmiştir. Ancak gerek yurt içindeki siyasi belirsizlik, gerekse de Güneydoğu Asya ve Rusya Federasyonundaki mali krizler ile bu süreç son bulmuştur. Ayrıca bu dönem Mesut Yılmaz’ın başkanlığında kurulan 55. Hükümet dönemi gerek siyasi gerekse ekonomik açıdan bir çözüm getirememiştir. Sonuç olarak 55. Hükümet 1998 yılının 23 Kasım’ında verilen gensoru ile düşürülmüştür.

Bundan sonraki süreçte, ülkeyi 18 Nisan 1999’da yapılacak erken genel seçime götürecek bir hükümete ihtiyaç vardı. Bu hükümeti de ANAP ve DYP’nin desteği ile Bülent Ecevit kurarak 16 Ocak 1999’da güvenoyu almıştır. 56. Hükümetin temel görevi ülkeyi 18 Nisan 1999’da yapılacak olan erken genel seçimlere götürmekti. 1999 Nisan ayı genel seçiminde oluşan üçlü koalisyon hükümeti (ANASOL-M), Bülent Ecevit’in başkanlığında kurulmuştur ve 28 Mayıs 1999 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır. Kurulan 57. Hükümet ilk etapta 2000-2002 dönemini kapsayan stand-by öncesinde ekonomiyi

¹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, “Yıllık Rapor: Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Para Politikası”, 1996 Ankara.

düzenleyici ve IMF destekli bir programı yürürlüğe koymuştur. Programda yer alan ana başlıkları ise şöyle sıralamak mümkündür;¹⁹

- Enflasyonla mücadelede sıkı para politikası,
- Kamuya ilişkin maaşların ve devletin tarım kesimine, destekleme fiyat uygulamasıyla sağladığı desteğin beklenen enflasyon oranına göre belirlenmesi,
- Sermayenin güçlendirilmesi ve özellikle bankaların açık pozisyonlarına sınır getirilmesiyle bankacılık sisteminin güçlendirilmesi,
- Sosyal güvenlik açıklarının giderilmesi,
- Enflasyonla mücadelede özelleştirme gelirlerinden yararlanılması,
- Genel bütçede faiz dışı fazlanın vergi gelirleri artışına bağlı olarak GSMH'nin %4'ü oranında fazla vermesi,

Türkiye 9 Aralık 1999 tarihinde IMF'ye bir niyet mektubu vermiştir. Bu niyet mektubu 22 Aralık 1999 tarihinde IMF tarafından 2000-2002 tarihleri arasında üç yıllık bir süreyi içine alacak şekilde uygulaması kabul görmüştür. Bu bağlamda Ocak 2000'de sıkı para ve döviz kuru politikası ile bankacılık sektöründe yapısal dönüşümleri içeren "Enflasyonu Düşürme Programı" başlatılmıştır. Bu programın temel amaçları ise şöyle sıralanabilir;²⁰

- Tüketici enflasyonunun, yapısal reformlarla desteklenen, birbiriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur politikalarının eş güdümlü uygulaması ile 2000 yılı sonunda %25, 2001 yılı sonunda %12 ve 2002 yılı sonunda %7'ye indirilmesi,
- Reel faiz oranlarını makul düzeylere düşürmek,
- Ekonominin büyüme potansiyelinin artırılması,
- Ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil gelir dağılımının sağlanması.

Yukarıda sıralanan haliyle bu programın hedefi, enflasyon ve reel faizlerin düşürülmesi ve büyümenin sağlanmasıdır. Ancak 17 Ağustos 1999 depremini yaşayan ülke ekonomik olarak 10 milyar dolar kayba uğramıştır. Bu yıkım, ülkenin sanayisine büyük zarar vererek, işsizliği büyük boyutlara ulaştırmış ve yılsonunda büyüme oranı -%6,1 olarak

¹⁹ Uğur Selçuk Akalın, *Üç Dönem Üç Ekonomi*, Set Yayınları, 2004 İstanbul, s.201.

²⁰ Gazi Erçel, "2000 Yılı Enflasyon Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", T.C.M.B., 1999, s.1.

gerçekleşmiştir. 17 Ağustos 1999 ve 12 Kasım Bolu-Düzce depremlerinin yol açtığı ekonomik kayıpları karşılamak için 26 Kasım 1999 tarihinde “Deprem Vergisi Yasası” çıkartılmıştır.

Siyasi istikrarı sağlamayı başaran ANASOL-M hükümeti Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nı 1 Ocak 2001’de yürürlüğe koymuştur. Ancak 2000 yılının Kasım ayında oluşan kriz ile hedeflenen politikalar bir türlü uygulanamamıştır. Bu durumun sebebi, mevcut hükümetin günlük kararlarla uğraşarak popülist uygulamalar yapmış olmasıydı.²¹ IMF’nin güdümünde hazırlanan 1999 yılı sonunda uygulamaya konulan dez-enflasyon programının sağlıklı işlememesi Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin tetikleyicisi olmuştur.²² 2000-2002 programının sabitlenmiş kur ve Merkez Bankası’nın net iç varlık kısıdına dayalı uygulaması Merkez Bankası’nın borç veren son mercii fonksiyonunu ortadan kaldırarak etkisizleştirmiş, krizi başlatan ve kontrol edilmesini güçleştiren sebep olmuştur. Böylece Merkez Bankası piyasalara açık piyasa işlemleri yoluyla müdahale edememiştir. Bankacılık sektörünün yeterli döviz fazlasına sahip olmaması, artan cari açık, piyasalarda bir panik havası oluşturarak, Türkiye’nin Kasım 2000’de bir likidite krizine sürüklenmesine yol açmıştır. Krizin ilk iki gününde (27-28 Kasım) T.C. Merkez Bankası’ndan 3 milyar dolar çekilmiştir. Piyasalarda TL sıkıntısı başlayınca Bankalararası Para Piyasası’nda gecelik repo faizi %200’e yükselmiştir. Tamamen bankacılık sisteminin kötü işleyişinden ve cılız yapısından kaynaklanan kriz derinleşerek Aralık ayının başına kadar gelmiştir. Sonunda IMF tahminlerin üstünde istikrar programına destek kredisi vereceğini ilan etmiştir. IMF’ye yeni krediler karşılığında 62 maddelik “3. Ek Niyet Mektubu” verilmesi krizin büyük ölçüde aşıldığının işareti sayılmıştır.²³

Özetle, 1996-2000 yılları arası Türkiye Ekonomisi, içten ve dıştan gelen olumsuz gelişmeler nedeniyle öngörülen yıllık ortalama büyüme hızına ulaşamamış, ülkede fiyat istikrarını sağlama yönünde yapılan mücadele sadece 2000 yılında sonuç vermiş, fiyatları aşağıya çekmeyi sağlamada araç olarak kullanılan “kur çıpası” dış ekonomik ilişkilerde dengeleri alt üst etmiş, ülkede cari işlemler açığının aşırı oranlarda yükselmesi dış borç

²¹ Erdinç Tokgöz, *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi*, İmaj Yayınevi, 6.Baskı, 2001 Ankara, s.280.

²² Aslan Eren ve Bora Süslü, “*Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi*” Yeni Türkiye, Sayı:41, Yıl:7, 2001, s.670.

²³ Cafer Tayyar Sadıklar, “*Türkiye’deki Son Yılın Ekonomik Krizleri Konusunda Bir Değerlendirme*”, Yeni Türkiye, Özel sayısı, Sayı:41, 2001, s.35.

arama pozisyonunu yaratmış, Gümrük Birliği Antlaşması'nın yapılmasıyla ülke önemli bir vergi kaybına uğramıştır.

3. 2001 Krizi

Kasım krizinden üç ay sonra 9 Şubat 2001'de, Milli Güvenlik Kurulu'nda Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki tartışma ikinci bir spekülatif saldırıyı başlatmıştır ve bu kez ortaya döviz krizi çıkmıştır. 21 Şubatta bankalar arası para piyasasında gecelik faiz %6200'e kadar çıkmıştır ve ortalama %4019 olmuştur. Merkez Bankasının döviz rezervi 16 Şubat'ta 27,94 milyar dolar iken 23 Şubat'ta 22,58 milyar dolara inmiştir ve oluşan rezerv kaybı 5,36 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dövizde artan bir hücum söz konusu olduğu için TCMB 21 Şubat gecesi kurun dalgalanmaya bırakıldığını açıklamak zorunda kalmıştır. 19 Şubat'ta 1 doların piyasa satış kuru 686 bin 500 TL iken 23 Şubat'ta 920 bin TL ve 28 Şubat'ta 960 bin TL olmuştur, böylelikle kur artışı 10 gün içinde %40'a ulaşmıştır.²⁴

Şubat 2001 krizi, 28 milyar dolar civarında olan döviz rezervini Mayıs 2001'de 18 milyar dolara geriletmiş, iç borç stokunun GSMH'ya oranını %68'e çıkartmış, %2 civarında olan iç borç faiz ödemeleri/GSMH oranını %22'ye kadar çıkmasına neden olmuştur.²⁵

Faizlerdeki hızlı yükseliş, kamu ve özel bankaların mali yapılarını bozmuş ve programa olan güven iyice sarsılmıştır. Özellikle bankaların likiditeye çok fazla ihtiyaç duymaları, ödemelerin yapılamamasına neden olarak, Şubat 2001'de tekrar döviz krizine girilmiştir. Bu olay üzerine “Enflasyonu Düşürme Programı” terk edilerek, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulanmaya başlanmıştır.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile Kemal Derviş'in önderliğinde yeni bir dizi istikrar programı uygulanmaya konmuştur. Buradaki amaç, ekonominin istikrara ve rekabet gücüne kavuşması ve sürdürülebilir büyüme dinamiğinin tekrar kazanılması için yapısal ve kurumsal düzenlemelerin yapılmasıydı. Bu bağlamda, mali sektörle ilgili düzenlemeler, devlette şeffaflığı ve kamu finansmanını güçlendirmeye yönelik düzenlemeler, ekonomide rekabet ve etkinliği artırmaya yönelik ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesine ilişkin önlemler ayrıca reel ekonomiye ilişkin düzenlemeler, kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesi, kamu gelirlerini artırıcı ve kamu kesimi borç stokunun azaltılmasına yönelik

²⁴ Ercan Uygur, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No:1, 2001, s.1-41.

²⁵ Ebru Voyvoda ve Erinç Yeldan, “Türkiye Ekonomisi İçin Kriz Sonrası Alternatif Uyum Stratejileri” <http://www.bilkent.edu.tr> (07.01.2010), 2002, s.2.

politikalar gibi düzenlemeler yapılmışsa da 2001 yılında uygulanan GEGP’da başarılı olamamıştır.²⁶ Sonuç olarak 2001 yılı ekonomide %-9,4’lük negatif büyüme, %68,5’lik enflasyon oranı, %8,4’lük işsizlik oranı, 84,9 milyar dolar iç borç stoku, 38,7 milyar dolar dış borç stoku, 31,3 milyar dolarlık ihracat ve 41,4 milyar dolarlık ithalat ile sıkıntılı bir yıl olmuştur.

4. 2002 Genel Seçimleri ve Sonrası Oluşan Ekonomik Gelişmeler

Kasım 2002’de yapılan erken genel seçimlerden sonra, Adalet ve Kalkınma Partisi tek başına iktidar olmuştur. Uzunca yıllar koalisyon hükümetleriyle yönetilen Türkiye için bir partinin tek başına iktidar olması büyük bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Seçimi kazanan AKP, GEGP’ni aynen uygulamıştır. AKP hükümeti, mevcut programı IMF ve Dünya Bankası’nın istekleri doğrultusunda aynen uygulamıştır ve hükümet uluslararası finans çevrelerinden kayda değer bir destek görmüştür. Diğer taraftan AKP hükümeti AB’ye tam üye olabilme amacıyla istenen ekonomik, sosyal ve politik uyum yasalarını da çıkarmayı başarmıştır. Bu bağlamda, 2002-2004 yılları arasında GEGP’ni mevcut hükümet harfiyen uygulamıştır.

2002-2007 arası ekonominin gösterdiği performans ve makro ekonomik değişkenlerdeki gelişmeler aşağıdaki gibi özetlenebilir;²⁷

Bu dönemde (2002-2007), büyüme istikrarlı bir seyir izleyerek devamlı artış göstermiştir. 2002’de 180 milyar dolar olan GSMH 2007 yılına gelindiğinde 400 milyar dolar seviyesini aşmıştır.

2002-2007 döneminde, dış ekonomik ilişkilerde de hızlı gelişmeler yaşanmıştır. Şöyle ki; 2002’de 36 milyar dolar olan ihracat büyük bir sıçrama göstererek 2007 yılı itibariyle 107 milyar dolara kadar çıkmıştır. Buna paralel olarak 2002 yılında 50 milyar dolar seviyesinde olan ithalat tutarı 2007 senesine gelince 170 milyar dolar olmuştur. Bu bağlamda, cari açık süratle artmış ve dış borç stoku artış eğilimi göstermiştir. 2007 yılında cari açık 35 milyar doları, dış borç tutarı ise 200 milyar doları aşmıştır. Bu dönemde dünya genelinde yükselen enerji fiyatlarının cari açığın genişlemesine büyük katkısı olmuştur.

²⁶ Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, *Ekonomi Politikası*, Remzi Kitabevi, 2006 İstanbul, s.397.

²⁷ Bağımsız Sosyal Bilimciler, “2007 İlyazında Dünya ve Türkiye Ekonomisine Bakış”, 2007 Ankara, ss.19-55.

Bu dönemde, Türkiye enflasyonu tek haneli düzeye çekebilmiştir. Sıkı maliye politikasının uygulanması, örtük enflasyon hedeflemesi bazlı para politikası uygulamaları ve ekonominin tek elden yönetimi sayesinde enflasyon %10'un altında bir seyir izlemiştir.

2002-2007 arası enflasyon ve büyümede görünen iyimser tablo maalesef işsizlik problemine yansımamıştır. Dönem boyunca işsizlik %9,5 ile %11 bandında bir seyir izlemiştir. Şöyle ki, 2002 yılında %10,3 olan işsizlik oranı, 2003'de %10,5; 2004'de %10,8; 2005'de %10,6; 2006'da %10,2 ve 2007'de %10,3 olarak gerçekleşmiştir.

2002 yılına kadar yapılan (1985-2002) özelleştirmelerde toplam 8 milyar dolar elde edilmişken, 2002-2007 arası yapılan özelleştirme tutarı 33 milyar dolara ulaşmıştır.

Artan borçlanma süreci iç borçlanmada da kendini göstermiştir. 2002 yılında 91,7 milyar dolar olan iç borç tutarı, 2007 yılına gelindiğinde 219 milyar dolar olmuştur.

Hükümetin 2002 yılından itibaren kararlılıkla uyguladığı ekonomik ve mali politikaların sonucunda gelir ve giderler arasında uyumun gerçekleşmiş olması, bütçede etkinlik ve tasarruf artışı sağlamış, vergi gelirlerinde ise yüksek performans sayesinde bütçe gelirlerinde olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Bu çerçevede, merkezi yönetim bütçe giderlerinin GSYİH'ya oranı ile faiz giderlerinin bütçe içindeki oranı azaltılmış; bütçe açığının belirgin şekilde düşürülmesiyle ve her yıl istikrarlı bir şekilde elde edilen faiz dışı fazla neticesinde kamu kesimi borçlanma gereğinde (KKBG) ve kamu borç stokunun GSYİH'ya oranında önemli oranda düşüşler sağlanmıştır. 2002 yılında %11,5 olan bütçe açığının GSYİH içindeki payı 2007 yılı sonunda %1,6'ya gerilemiştir. Bu gerilemeye paralel olarak KKBG'nin GSYİH içindeki paylarında da düşüşler kaydedilmiş, 2002 yılında %9,8 olan KKBG'nin GSYİH içindeki payı 2007 yılında %0,07'ye gerilemiştir.

Borcun sürdürülebilirliği, borç yükünün makul seviyelere düşürülmesi ve bu düzeylerde tutulması, makroekonomik istikrarın sağlanması açısından temel bir unsurdur. Brüt borç stokunun dikkate alınması, bir ülkenin borç yükünün değerlendirilmesinde çoğu zaman yeterli olmamaktadır. Kamunun taşıdığı borç yükünün daha doğru bir şekilde ölçülebilmesi için kamu sektörünün mali yükümlülüklerinin yanı sıra sahip olduğu finansal varlıklarının da hesaba katılması gerekir. Diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de borçluluk düzeyinin analizlerinde en çok kullanılan göstergeler arasında kamu net borç stoku rakamları ile bunların GSYİH'ya oranları yer almaktadır. 2002 yılında %61,4 olan kamu net borç stokunun GSYİH'ya oranı, 2007 yılında %29,5 seviyesine gerilemiştir. Özellikle kamunun

net dış borcunun GSYİH'ye oranındaki azalış dikkat çekicidir. Bu oran 2002 yılında %38,4 iken 2007 yılının sonuna gelindiğinde %20,6'ya gerilemiştir.²⁸ 2008 yılında %20,3 olan bu oran 2009 yılında %23,6; 2010 yılında %23,7 ve 2011'de ise %23,9 olarak gerçekleşmiştir.

Tüm bu gelişmelere rağmen AKP döneminde uygulama alanı bulan IMF destekli ekonomik program, özellikle enflasyon konusunda hedeflenen oranları yakalamış ve kamu açıklarında önceki dönemlere göre kayda değer bir azalış görülmüştür. Ancak, bütçe açıklarını kapatmaya yönelik uygulanan daraltıcı maliye politikaları reel kesimi olumsuz etkilemiştir. Özellikle yatırım harcamalarının azalması istihdamı geriletmiş, bu durumda işsizlik oranlarının azalmamasına neden olmuştur.²⁹ 2002-2004 arası uygulanan GEGP (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı) kapsamında ve IMF'nin gözetimi altında bütçede kısıntılara gidilmiştir ve bütçe disipline edilmiştir. Diğer taraftan AKP hükümeti, özellikle 2004 yılı sonrası transfer harcamalarında artış sağlamıştır. Sosyal, iktisadi ve mali transfer harcamalarında artışlar gözlenmiştir. Doğrudan gelir desteği kapsamında tarım kesimine yapılan yardımlar ve diğer sosyal güvenlik harcamaları bu dönemde çok yükselmiştir. Ayrıca AKP hükümeti para reformu çerçevesinde 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren mevcut paradan 6 sıfır atılmasını sağlayarak Yeni Türk Lirası'na geçişi sağlamıştır.

2006 yılına gelindiğinde enflasyon ve iç borçlanma oranlarında görülen iyileşme harcama kalemlerinde görülememiş ve aynı yılın Haziran ayında döviz kurunun dalgalanmasının da etkisiyle ekonomi 2006 yılının ikinci altı aylık bölümünde bir yavaşlama sürecine girmiştir. AKP hükümeti her ne kadar geçmiş hükümetlere göre daha reformist bir çizgide kalmış ve ekonomik açıdan Türkiye'nin acil ihtiyacı olan bazı yapısal reformlar konusunda başarı sağlamış olmakla birlikte özellikle işsizlik problemini çözmede başarı sağlayamamıştır. Uygulanan politikalar ve öngörülen hedefler açısından AKP yönetiminin ekonomide sınırlı bir başarı sağladığını söylemek mümkündür. 2007 yılı Nisan ayında yaşanan gelişmeler ve Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan belirsizlik süreci ülkeyi 22 Temmuz seçimlerine götürmüş ve bu seçimde AKP %47 oy alarak 2. kez tek başına iktidar olmuştur.

²⁸ Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor", 2009.

²⁹ Hayal Ayça Şimşek, "Türkiye'de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri", Finans Politik-Ekonomik Yorumlar, Cilt:44, Sayı:512, 2007, s.66.

5. Küresel Ekonomik Kriz ve 2011 Genel Seçimleri

2008 yılının son çeyreğinden itibaren küresel ekonomide ortaya çıkan daralmaya bağlı olarak Türkiye ekonomisi yavaşlama eğilimine girmiştir. Bu durum özellikle cari dönem ekonomik gelişmelere daha duyarlı olan dolaylı vergilerde bir düşüşe yol açmıştır. 2009 yılında küresel finans krizinin, hem ekonomideki daralma hem de krize karşı alınan önlemler nedeniyle bütçe üzerinde olumsuz etkileri görülmüştür. 2008 yılı ortalarında başlayan küresel kriz 2009 yılının özellikle ilk yarısında gittikçe derinleşmiştir. 2009 yılının sonlarına doğru dünya çapında baş gösteren toparlanma emareleri 2010 yılında güçlenerek devam etmiştir. Bununla birlikte toparlanmanın gücü ve hızı ülkeler arasında farklılıklar göstermiştir³⁰.

2001 yılı itibariyle gerçekleştirilen ekonomik programlar ve yapısal değişiklikler sayesinde Türkiye ekonomisi, 2002 yılından itibaren 2008 yılına dek büyümede pozitif rakamlara ulaşmış, 2009 yılında yaşanan küresel ekonomik krizde % -4,7 oranında küçülmüştür. 2010 yılında ise ülke ekonomisi %8,9 oranında büyüme göstererek Avrupa'nın en hızlı büyüyen ekonomisi olmuştur. 2011 yılında ise büyüme trendi devam ederek %8,5 oranında gerçekleşmiştir.

2001'den bu yana Türkiye'nin esas meselelerinden biri de artan işsizlik olmuştur. TÜİK verilerine göre, işsizlik oranları, 2007'de %10,6, 2008'de %14,0, 2009'da %13,5, 2010'da %11,4 ve 2011 yılında ise %9,8 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere, Türkiye'de 2008-2009 krizi sırasında işsizlik hızla yükselmiş, 2010 ve 2011 yılında azalma eğilimi içine girmiştir. 2006'dan 2007'ye yıllık bazda enflasyon, TÜFE'de %9,7'den %8,4'ye, ÜFE'de ise %11,6'dan %5,9'a düşmüş, 2008'de de sırası ile %10,1 ve %8,1 ve 2009'da yıllık enflasyon TÜFE'de %6,5, ÜFE'de %5,9 ve 2010'da ise bu oranlar TÜFE'de %6,4, ÜFE'de ise %8,8 olmuştur. 2011'de ise bu oranlar sırasıyla %10,5 ve %13,3 olarak gerçekleşmiştir.

Küresel krizin etkisiyle ekonomide meydana gelen daralma döneminde kamu gelirleri hızla düşmüş, kriz öncesinde görece olumlu seyreden bütçe ve borç göstergelerinde belirgin bir bozulma yaşanmıştır. 2008 yılında bütçe açığının GSYİH içindeki payı 1,8'e yükselmiştir. Bütçe açığındaki artışın finansman ihtiyacını artırmasından dolayı KKBG'nin GSYİH içindeki payı %1,6'ya yükselmiştir. Bu süreçte, alınan mali canlandırma önlemlerinin de etkisiyle, 2009 yılında bütçe açığı/GSYİH oranı %5,5'e yükselmiştir. Ancak, 2010 yılındaki

³⁰ İ.T.O., “*Ekonomik rapor 2010*”, İstanbul 2010, s. 17.

toparlanma süreci ve canlanan iç talep sayesinde; bütçe dengelerindeki bozulma yavaşlamış, böylelikle 2010 yılında faiz dışı fazla/GSYİH oranının %0,8'e çıkarılması mümkün olmuştur. 2011 yılında ise, düşük reel faiz oranlarının katkısıyla negatif artışlar sergileyen faiz harcamaları, cari transfer harcamalarının artışında yavaşlama ve güçlü ekonomik seyre paralel olarak ithalde ve dahilde alınan KDV, ÖTV gibi vergi gelirlerinde artış, bütçe performansı açısından yılın olumlu bir şekilde tamamlanmasına neden olmuştur. Türkiye, 2004 yılından bu yana Maastricht Kriteri'ni istikrarlı bir şekilde sağlamaktadır. Milli gelire oran olarak kamu borcu 2004 yılında % 59,6 iken, kriz öncesinde %39,8 seviyesine inmiştir. Borçlanmanın uzayan vade yapısı, TL cinsi borçlanmalardaki artış ve milli gelire oran olarak kamu borç stokundaki azalma, son yıllarda kamu borç göstergelerinde kaydedilen olumlu seyrin açık bir göstergesidir³¹. Diğer taraftan, AB tanımlı borç stokunun GSYİH'ye oranı, 2002 yılında %73,7 iken, borç stoku/GSYİH oranı 2008'de %39,5'e inmiş 2009'da küresel krizin etkisiyle %45,5'e çıkmış, 2010'da %41,6'ya düşmüş ve Maastricht kriterlerini karşılamıştır. 2011'de ise bu oran %39,4 olarak gerçekleşmiştir.

Gayri safi yurtiçi hasılanın oranı olarak, Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinde 2007 yılından itibaren belirli oranda artış görülmüştür. 2007 yılında %0,1 olan KKBG/GSYİH oranı, 2008'de %1,6; 2009'da %5,1 ve 2010'da ise %2,29 olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılında bu oranın %0,9 olarak gerçekleşmesi tahmin edilmektedir.

Türkiye ekonomisinde, kriz süreci sonrası faiz oranlarında kademeli olarak düşüşler yaşanmış, kriz başlarında yaşanan likidite sıkışıklığı ortadan kalkmış, reel sektöre kredi akışında hızlanma gözlenmiştir. Kredilerin bankaların toplam aktiflerindeki payı yükseldiği gibi, takipteki alacakların toplam kredilere oranı düşmüştür.

İhracat ve ithalat 2010 ve 2011 yılında 2009 yılına göre hızla artmış, bununla beraber ithalattaki artış hızı ihracata oranla çok daha fazla olmuştur. Özellikle, kriz döneminde Avrupa Birliği ülkelerinde yaşanan talep daralması nedeniyle, Türkiye ihracat pazarlarını çeşitlendirme stratejisi paralelinde Yakın ve Orta Doğu ülkelerine yönelik ihracatını artırmada başarılı olmuş ve böylece toplam ihracat artışındaki yavaşlamayı sınırlandırmıştır. 2009 yılında hızla azalan dış ticaret açığı ve cari açık 2010 ve 2011 yıllarında ithalattaki artış hızının ihracata oranla çok daha fazla yükselmesi sebebiyle rekor seviyelerde artmıştır. 2007 yılında 170,1 milyar \$ olan ithalat 2010 yılında 185,5 milyar \$

³¹ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi", 2011 İstanbul.

seviyesine çıkmış, 2011’de ise 241 milyar \$ olmuştur. Aynı şekilde 2007 yılında 107,3 milyar \$ olan ihracat 2010 yılında 113,9 milyar \$, 2011 de ise 135 milyar \$ seviyesinde gerçekleşmiştir.

Türkiye’de cari işlemler açığı küresel krizin yatırım ve tüketim talebi üzerindeki olumsuz etkisi ve düşen enerji fiyatları nedeniyle hızlı bir düşüş sürecine girmiştir. 2008 yılında %5,7 olan cari açığın GSYİH içindeki payı, 2009 yılında %2,3’e gerilemiştir. Ancak 2009 yılının son çeyreğinden itibaren ekonomideki toparlanma süreci ve enerji fiyatlarındaki artışa bağlı olarak cari açık tekrar artmaya başlamıştır. 2009 yılı Ocak- Temmuz döneminde 9,2 milyar dolar olan cari açık 2010 yılının aynı döneminde 35,7 milyar dolara ulaşmıştır. 2011 yılı cari açık rakamı ise 77,09 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

İncelenen dönemde, 2011 yılının siyasi açıdan en önemli konusu, hiç kuşkusuz, 12 Haziran’da gerçekleştirilen genel seçimler olmuştur. AK Parti, girdiği üçüncü genel seçimde oylarını %50 seviyesine taşımıştır. Sırasıyla, CHP ikinci ve MHP ise seçimden üçüncü parti olarak çıkmıştır. Sonuç olarak, seçim neticelerine bakıldığında, 2002 yılı sonrası yakalanan siyasi istikrarın 2011 yılı seçimlerinde de sürdürülmesi Türkiye için ekonomik istikrarın sağlanması bağlamında bir şans olduğu söylenebilir.

6. Sonuç

Bu çalışmada, 1970-2011 yıllarını kapsayan süreçte Türkiye’de oluşan ekonomik ve politik gelişmelerin seyri incelenmiştir. Türkiye, 1970’li yıllarda teknoloji, makine, yedek parça, hammadde ithalatlarında döviz ihtiyacını sadece dış yardımlar, dış borçlar, işçi dövizleri ve bazı tarımsal maddelerin ihracıyla karşılayamayıp ciddi bir döviz darboğazına girmiştir. 1980’li yıllardan itibaren ihracat seferberliğine başlayıp, Dünya’ya açılmakta büyük başarı sergileyen özel sektörün elde ettiği olumlu gelişmeler sayesinde ülke döviz darboğazını aşarak yeniden hızlı büyüme sürecine girmiştir. Bu durum yabancı yatırımcılara da Türkiye’nin kapılarını açmış, yeni geliştirilen ekonomik modellerle yüklü miktarda dış kaynağın ülke ekonomisine girişi sağlanmıştır. Bu kaynakların büyük bir bölümü borç şeklinde olup Telekomünikasyondan otoyollara, turizmden kanalizasyona kadar altyapı yatırımlarında kullanılmıştır. Bu olumlu gelişmeler kısa bir zaman sonra yerini siyasi istikrarsızlıklar, güçsüz hükümetler, başarısız devlet yönetimi ve içinde diğer olumsuzlukları barındıran bürokratik engellere bırakmıştır. Özellikle 1985’den itibaren ekonomik ağırlığını her geçen gün artırma gayreti içinde olan müteşebbis gücüne rağmen; artan devlet borçları,

1978'lerden itibaren yüksek bir platoda seyreden enflasyon, politik yönetimlerin seçimlerde oy almaya yönelik popülist ekonomik politikaları, Türkiye ekonomisinin gelişmesine adeta sekte vurmuştur. Güneydoğu Asya, Rusya Federasyonundaki mali krizler ve 2008 küresel ekonomik kriz ile 1994 ve 2001 yıllarından yaşanan ekonomik bunalımlar Türkiye ekonomisinin ciddi sıkıntılarla karşılaşması sonucunu doğurmuştur. Ancak, 2002 seçimleri sonucu oluşan tek partili iktidar döneminin başlaması, bunun 2007 ve 2011 genel seçimlerinde de devam etmesi siyasi istikrarı sağlamış ve bu durumda ekonomi üzerinde sınırlı bir başarıyı beraberinde getirmiştir.

KAYNAKÇA

- AKALIN, U. S., *Üç Dönem Üç Ekonomi*, Set Yayınları, 2004 İstanbul, s.201.
- AKÇORAOĞLU, A. ve YURDAKUL, F., “*Siyasal Ekonomi Açısından Büyüme, Enflasyon ve Bütçe Açıkları: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*”, A. Ü. S. B. F Dergisi, 59/1, 2004, ss. 1-25.
- AKTAN, C. C., “*Turgut Özal: Liberal Reformist mi, Yoksa Liberal Deformist miydi?*”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:5, Sayı:25, 1999, s.459-462.
- BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER “*2007 İlyazında Dünya ve Türkiye Ekonomisine Bakış*”, 2007 Ankara, ss. 19-55.
- DEMİRCAN, Sivrekli E., “*Türkiye’de Vergi Politikalarının Siyasi Analizi: Siyasi Değişimin Vergi Kayıp ve Kaçaklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme*” Mevzuat Dergisi, Sayı:1, 2004, s.9.
- D. P. T., “*Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*”, Ankara 1996, s.5.
- EĞİLMEZ, M. ve KUMCU, E., *Ekonomi Politikası*, Remzi Kitabevi, 2006 İstanbul, s.397.
- ERÇEL, G., “*2000 Yılı Enflasyon Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması*”, T.C.M.B., 1999, s.1.
- EREN, A. ve SÜSLÜ, B., “*Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi*” Yeni Türkiye, Sayı:41, Yıl:7, 2001, s.670.
- GÖKDEMİR, Ö., “*Körfez Savaşı Sonrası Türkiye-İrak Ekonomik İlişkileri*”, 2007, www.sonbaski.com (11.01.2010), s.2.
- İ.T.O. “*Ekonomik rapor 2010*”, İstanbul 2010, s. 17.
- KAZGAN, G., *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002 İstanbul, s.405.
- KÖSE, S., “*24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması*”, Planlama Dergisi, Özel Sayı, 2002, s.119.
- MALİYE BAKANLIĞI, “*Yıllık Ekonomik Rapor*”, 2009.
- OĞUZ, F. ve BAYAR, F., “*1923-2003 Türkiye Ekonomisi*”, Hazine Dergisi, Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı, 2003, s.25.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 35 Mart – Nisan 2013

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

- RODRİK, D., “*Premature Liberalization, Incomplete Stabilization: The Özal Decade in Turkey*”, NBER, NO:3300, 1990, pp.2.
- SADIKLAR, C. T., “*Türkiye’deki Son Yılın Ekonomik Krizleri Konusunda Bir Değerlendirme*”, Yeni Türkiye, Özel sayısı, Sayı:41, 2001, s.35.
- ŞAHİN, H., *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, 2007 Bursa, ss.194-196
- ŞAHİNÖZ, A., *Türkiye Ekonomisi*, İmaj Yayınevi, 2001 Ankara, s.29.
- ŞİMŞEK, H. A., “*Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri*”, Finans Politik-Ekonomik Yorumlar, Cilt:44, Sayı:512, 2007, s.66.
- TANÖR, B. vd., *Türkiye Ekonomisi Bugünkü Türkiye 1980-1995*, Cem Yayınevi, 2000 İstanbul, s.166.
- TOKGÖZ, E., *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi*, İmaj Yayınevi, 6.Baskı, 2001 Ankara, s.280.
- T. C. M. B., “*Yıllık Rapor: Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Para Politikası*”, 1996 Ankara.
- TÜSİAD “*Türkiye Ekonomisi*”, 2011 İstanbul.
- UYGUR, E., “An Overview of Recent Developments and the Adjustment Program”, ed. T.C.M.B., “*Financial Liberalization and Economic Performance in Turkey*”, 1993, s.8.
- UYGUR, E., “*Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No:1, 2001, s.1-41.
- VOYVODA, E. ve YELDAN, E., “*Türkiye Ekonomisi İçin Kriz Sonrası Alternatif Uyum Stratejileri*” <http://www.bilkent.edu.tr> (07.01.2010), 2002, s.2.
- YENTÜRK, N., “*Short-term Capital Inflows and Their Impact on the Macroeconomic Structure: Turkey in the 1990s*”, Developing Economics, Vol.37, No:1 (Social Science Citation Index), 1999, pp.3.
- YENTÜRK, N., *Körlerin Yürüyüşü / Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005 İstanbul, s.129.